

Nyt Indlæg i Striden om Tidsfølgen ved
Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense.

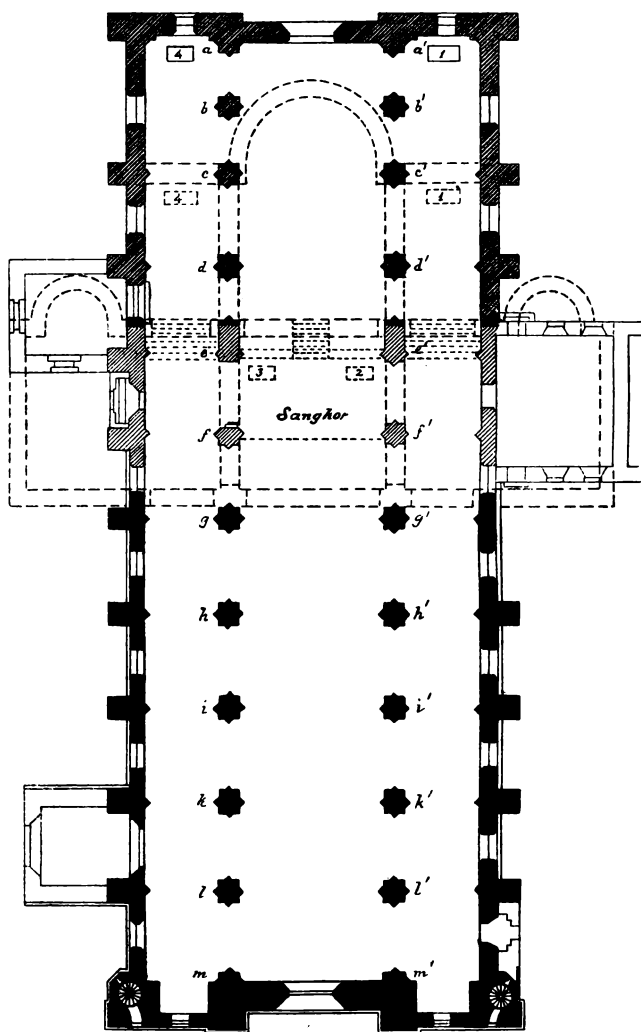
*Foredrag holdt ved det kirkehistoriske Selskabs Møde i denne
Kirke den 27de August 1896*

af **L. Fenger.**

Det kunde synes ubeskedent af mig, der aldrig som Architect har havt Noget at gjøre med St. Knuds Kirke, aldrig har opholdt mig i Odense, undtagen paa Gjennemrejse, og ikke kan rose mig af, at *scriptores rerum Danicarum* hører til min daglige Læsning, at jeg, efterat saa mange lærde og skarpsindige Mænd, som Høyen, C. Paludan-Müller, Engelstoft, Damgaard og J. Helms have havt Lejlighed til at udtale sig om denne Kirkes sandsynlige Historie, og næsten alle have gjort dette mere eller mindre udførligt, dog vil tage dette samme Æmne op paany ved det Møde, som Selskabet for Danmarks Kirkehistorie idag afholder her i Odense.

Til min Undskyldning vil jeg sige, at jeg allerede for længe siden ganske uskyldigt er kommen ind i Debatten om denne gaadefulde Bygning.

Jeg havde i sin Tid, dengang Prof. L. Ussing udgav Høyens Skrifter, som maaske Enkelte af de her Tilstedeværende ville erindre, paataget mig at hjælpe ham med Tilvejebringelsen af de allernødvendigste Illustrationer til de arkitektoniske Afhandlinger, navnlig Planer og Snit i en meget lille Maalestok. For St. Knuds Vedkommende

1. St. Knuds gl. Alter. 2. St. Annæ Alter. 4. St. Knuds nye Alter. 3. St. Albani eller St. Benedikts Alter.

havde Prof. Ussing af Herholdt laant en ved Architect Gnutzmann i Anledning af den forestaaende Restauration foretaget meget nøjagtig Opmaaling. Plan og Snit lode sig med Lethed reducere, men Ønsket om, ogsaa at medtage et Par Enkeltheder af Pille-, Bue- og Vinduesprofiler, førte mig til en Sammenligning mellem disse indbyrdes, og jeg kom da til det Resultat, at medens der er Orden og Plan i disse for den Del af Kirkens Vedkommende, som betegnes ved den bekjendte Indskrift under nordre og søndre Sideskibs Gesims, og man her med Lethed vilde kunne angive Normalprofiler, ere alle de tidligere for ældre ansete Profiler, som findes i den østlige Del af Kirken, vilkaarlige og planløse Afvigelser fra hine. Denne Opdagelse, som jeg kom til at gjøre uden nogen Bestræbelse fra min Side for at vende op og ned paa den hidtil almindeligt antagne Tidsfølge ved Opførelsen af St. Knud, og som vare undgaaet Høyen, da han 1844 skrev sin lille Afhandling, fordi den ovenomtalte Opmaaling dengang ikke forelaa, forekom mig af den Betydning, at den hidtil almindelige Antagelse om en fra Øst til Vest gradvis fremskridende Opførelse ikke kunde fastholdes. Jeg fik da Lov af Prof. Ussing til at udtale mine Tvivl i et Tillæg til Høyens Afhandling, men min Opfattelse blev paa Etatsraad Herholdts Foranledning imødegaaet af Pastor J. Helms i et andet Tillæg, og vel svarede jeg Helms i en Artikkel i Kirkehistoriske Samlinger III Række, 1 Bind, S. 352, men jeg tør ikke sige, at min Anskuelse af Kirkens 3 Partiers relative Alder er trængt igjennem eller har vundet almindelig Anerkjendelse. Engelstoft nævner den vel i 2den Udgave af sin Odense Byes Historie (S. 41. Anm.), men uden at imødegaae den eller slutte sig til den — adhuc sub iudice lis est — Dommen i denne Sag er, saavidt jeg kan skjønne, endnu ikke faldet. Det vil da maaske findes undskyldeligt, om jeg, der paa en Maade kan betragte mig som Biskop Gisicos eller hans Bygmesters Sagfører, i et nyt Indlæg ikke saa meget søger at føje nye

Argumenter til dem, jeg har brugt, som mere at gjøre de kunsthistoriske og tekniske Grunde, jeg har anført, mere tydelige og haandgribelige her paa Stedet, end det i sin Tid kunde ske i en Afhandling, som ikke var illustreret.

Hertil kommer, at der siden Dr. Helms og jeg sluttede vore Forhandlinger om St. Knuds Chors og Kirkes gjen-sidige Alder, en Forhandling i hvilken vi begge, ligesom Høyen, gik ud fra, at den Kirke, i hvilken vi befinde os, ligger paa den samme Plads, som den, i hvilken Kongehelgenen blev begravet og senere skrinlagt, som en Følge af Fund, der i 1886 gjordes paa Albani Torv, af Direktør Dr. Henry Petersen er fremsat en ny Hypothese, nemlig den, at Hellig-Knud skulde være bleven jordet og skrinlagt i den Albani Kirke, hvis sidste Rester nedbrødes omtrent 1558 (Engelstoft l. c. S. 181 ff.), ja at hans og St. Albani Skrin maaske i hele den catholske Tid ere forblevne i denne Kirke; og at i alt Fald Hellig-Knuds Skrin først i det 14de Aarhundrede, efterat Gisico havde bygget en Kirke udelukkende for Knudsbrødrene, er blevet overført til denne. Se Berlingske Tidende for 26de Febr. 1886 og Aarbøger for nordisk Oldkyndighed II Række, 1 Bind, S. 373 ff. I sine Udtalelser har Dr. Henry Petersen iøvrigt ikke indladt sig paa Spørgsmaalet om, i hvilken Orden St. Knuds Kirkes forskjellige Partier ere opførte.

Hans Hypothese er af Rigsarchivar A. D. Jørgensen i dennes anden Artikel om Helgenskrinene i St. Knuds Kirke, i Aarbøgerne for 1887 S. 141, antaget for ikke usandsynlig, skjøndt Rigsarchivaren paa ethvert Punkt bekæmper de Slutninger, Dr. H. Petersen deraf har villet drage med Hensyn til det ene Skrins Indhold, — for den bestaaende Kirkebygnings sandsynlige Forklaring vilde den unægtelig blive af største Betydning, dens Rigtighed forudsat.

Jeg skal foreløbig lade den ligge, og kun bede mine Tilhørere intet Øjeblik glemme, at vi fra Middelalderen ikke have nogen sammenhængende Historie af St. Knuds Kirkebygning. Vil man i vore Dage, som Høyen i 1844,

skrive en saadan, da maa denne bygges dels paa den eksisterende Bygning som Hoveddokumentet, dels paa de mere eller mindre tilfældige Omtaler af denne, de andre Odense-Kirker og kirkelige Tilstande, som forekomme i Middelalderens Krøniker og lignende Dokumenter, hvilke ere samlede mindre kritisk af Vedel Simonsen i hans Bidrag til Odense Byes Historie, 1842—44, mere kritisk af Biskop Engelstoft i hans Odense Byes Historie (2den Udgave 1880).

Naar jeg nys sagde, at selve Bygningen maatte blive Hoveddokumentet; da kommer det af, at i Kunsthistorien som i al Historie gaaer Syn for Sagn. Det vil sige, at hvis f. Ex. Materialet, af hvilket en Bygning er opført, aldeles ikke var kjendt eller brugt her i Landet paa den Tid, da Bygningen antages opført i Henhold til en historisk Efterretning, da er man berettiget til at slutte, at denne sidste gjælder en Bygning, som senere er bleven ombygget. Paa samme Maade gaar det ogsaa med Bygningsformerne.

Naar Prof. Høyen altsaa i sin Tid efter Kantor Mummess Opfordring skulde udtale sig om St. Knud som Kunstværk, det vil sige tyde det nysnævnte Hoveddokument, var det, ogsaa efter hvad der senere er oplyst om Bygningskunstens Udvikling her i Landet, i og for sig rigtigt, at han begyndte med Aaret 1247, da Odense blev hærget og brændt af Hertugerne Abel og Christopher i Striden med Erik Plougenning, efterat St. Knud kort iforvejen var brændt, formodentlig af Vaade. Men ingen Fagmand, som kjender Noget til Englands Kirkebygninger, vil i vore Dage tænke paa, at St. Knud skulde være en Affødning af hine eller af engelsk Murstensgothik, hvis man overhovedet kan opstille et saadant Begreb. Naar Høyen i saa stor Udstrækning henviste til engelske Kirker, kom det, som jeg i sin Tid tillod mig at bemærke, af, at disse i 1844 vare litterært tilgængelige, medens Nordtysklands Murstensarkitektur dengang for største Delen hvilede i det dybe Mørke, fra hvilket den endnu ikke den Dag idag er helt frem-

draget. Her er ingen Uenighed mellem Helms og mig, vi mene begge, at hvis Høyen i vore Dage skulde udtale sig om St. Knud som Kunstværk, vilde og kunde han søge Størstedelen af sit Sammenligningsmateriale syd for Østersøen. Det er sandsynligt, at han ogsaa, hvis den rent historiske Del af Fremstillingen ikke, som i Mummets Bog, var bleven ham unddraget, vilde have skjænket den Kvaderstenskirke, som var ældre end Murstenskirken, nogen mere Opmærksomhed. Men han vilde da, som vi, staae overfor 2 Muligheder: den ene stemmende med Dr. Henry Petersens Tanke, at den 1558 nedrevne St. Albani Kirke skulde være den af Hellig-Knud begyndte Stenkirke, der blev hans Hvilested, den anden stemmende med den tidligere almindelige Antagelse, at Murstenskirken skulde have afløst en Kvaderstenskirke paa det samme Sted.

I første Tilfælde kan Murstenskirken være bleven opført uden noget Hensyn til eksisterende Bygninger, men dog efter en vis af Bygningskunstens daværende Udvikling fremgaaet Type, og Choret vilde i saa Fald sandsynligvis være begyndt først. I andet Tilfælde vilde det hardtad være utroligt, at man efter 1247 skulde have begyndt med at gjøre *tabula rasa* for en ny Kirke. Det siges intetsteds, at den gamle Kirke 1247 var gaaet fuldstændigt til Grunde, og det vilde være mere stemmende med middelalderlig Skik og Brug at antage, at Munkene efter Branden indrettede sig nødtørftigt i Choret, i alt Fald saa længe, indtil Opførelsen af en ny Kirke var delvist fremskredet. Munkenes Gudstjeneste kan ikke have været standset i over halvhundrede Aar; man maa have bygget paa en Del af Kirken, medens man messede i den anden, og det er rimeligere, at man har messet i Choret end i Kirken. I Udlandet se vi verdensberømte gothiske Kirker f. Ex. den i Strassburg byggede til et romansk Chor, der har faaet Lov til at blive staaende, og, jo mere vi fordybe os i vore egne Monumenters Tilblivelseshistorie, desto mere vil det gaae op for os, at vi ikke ved flere af dem f. Ex. Roskilde og

Aarhus kunne trænge igjennem til fuld Forstaaelse, uden vi have Øjet aabent for, hvad der samtidigt foregaar øst og vest for Korsfløjen.

Prof. Høyen har, det er Hovedindvendingen, jeg maa gjøre mod hans Fremstilling, lidt for villigt sluttet sig til den paa hans Tid almindelige Antagelse, at af de 3 Afsnit, som C. Paludan-Müller allerede tydelig saa, skulde det østligste være det ældste, det vestligste det yngste, — dette sidste kan lige saa vel, hvis Bygningens Beskaffenhed ikke gjøre det utroligt, være det ældste.

Vil man se klarere og dybere i denne Sag, bliver det nødvendigt, hvis den nuværende St. Knud antages at ligge paa den førstes Plads, inden visse Grændser at gjøre sig Rede for, hvilken Form og Udstrækning Hellig-Knuds Stenkirke kan have haft, samt, hvilken Form Gisico eller hans nærmeste Forgjængere kunne have villet give den ombyggede Kirke i færdig Tilstand; thi det maa dog vel indrømmes, at, tog man i hine Dage fat paa en Nybygning af en saadan Størrelse, skete det ikke, uden at der forelaa en Plan i Henhold til en ogsaa andetsteds forekommende Type.

Hvad nu Hellig-Knuds Stenkirke angaar, da vide vi ad historisk Vej saa meget om den, at den var en anelig Kirke, bestemt til Bispekirke og forsynet med Krypt; thi i denne laa han begravet fra 1095 til 1101. Det var altsaa sikkert en treskibet Kirke, hvis Type vi maa forestille os efter bevarede engelske eller tyske Benediktiner- eller Bispekirker fra Slutningen af det 11te Aarhundrede. En alvorlig yngre dansk Forsker, V. Koch, har allerede i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed II Række 10 Bind, S. 229, havt det Spørgsmaal under Behandling, hvorvidt der med Hensyn til Choranlægget kan paavises Forskjel paa engelsk og tysk Bygningsskik i saadanne Kirker, samt hvorvidt man her i Danmark har fulgt den ene eller den anden. Han har fremdraget Chorplanerne i Aarhus og Børglum som Exempler paa en mulig engelsk Overlevering, — den

samme kan have gjort sig gjældende i Hellig-Knuds Kirke; men et tydsk Forbillede kan ogsaa have været fulgt. I begge Tilfælde har Choret neppe været uden Apsis, og Kirken maa sikkert have haft en Korsfløj, som vel sprang noget frem for Sideskibene. Hovedskibet har rimeligvis havt Triforier og et fladt Bjælkeloft eller en aaben Tagstol. Saavel Længden som Bredden have vel ikke været meget mindre end Murstenskirken. En saadan Kirkes Ombygning kan, som sagt, efter middelalderlig Skik og Brug foregaae enten saaledes, at Kirken indtil Korsfløjen først tages for, dernæst Chor og Korsfløj, eller omvendt — det første er ikke mindre sandsynligt end det andet.

Men nu Murstenskirken, der skulde bygges efter 1247? For den maa der dog vel ogsaa, navnlig hvis det var en ny Kirke paa en ny Plads, have foreligget en fuldstændig Plan. Selv om vi forudsætte, at Forbindelsen mellem St. Knud og Moderklosteret Evesham var bevaret ned til Erik Plougpenning's Dage, eller rettere til Slutningen af det 13de Aarhundrede, hvad der ikke er meget sandsynligt, er det da rimeligt, at den har været saa intim, at man ved Ombygningen har villet følge engelsk Bygningsskik fra den Tid og f. Ex. benytte den firkantede Chorslutning, som vi træffe i saa mange engelske Domkirker, men som hænger nøje sammen med den ejendommelige engelske Udvikling af det Vor-Frue indviede Kapel (the lady-chapel) og engelske Kapellers Anordning overhovedet? Jeg troer det ikke.

Men hvilken Plan kan der paa den anden Side have foreligget for Murstens-Kirken efter tydsk Bygningsskik? Thi det maa jo Enhver indrømme, at efter Valdemartidens glimrende Dage og den Bygningsskik, der maaske med lige saa megen Ret kan kaldes dansk som nordalbingisk, overfløjes vi fuldstændigt af den tydske; det er ikke længere danske Konger og Bisper, ikke Benedictinerne og Cisterciensere, men Hansestæderne, Tiggermunkene og tildels den tydske Orden, der gaa i Spidsen for Bygningskunstens Udvikling i Danmark saavel som i Nordtyskland. Hvordan

man byggede Hvælvinger hos os midt i det 13de Aarhundrede, det see vi i Roskilde (efter 1234), i Ringsted (1241—68), i Sorø (efter 1247) og i Ribe (c. 1250); de 3 sidste Kirker have oprindelig haft Trælofter. Vi finde her de Hvælvingerne bærende Støtter enten endnu halvt romanske med store klodsede Trapezkapitæler, aldeles ikke beregnede paa det Materiale, den brændte Sten, i hvilken de ere udførte, eller ved Kragsten og Stave springende frem fra Murene. Hvælvingernes Krydsribber ere aldrig forberedte fra Grunden af; de støttes af Dværgsøjler, der først begynde over Gjordbuernes Kapitælhøjde.

Vende vi os til Nordtydskland, da anses almindeligt den pragtfulde Cistercienserkirke fra Klosteret Chorin¹⁾, der skal være begyndt 1276, for den ældste udpræget gothiske Murstenskirke nord for Elben; men end ikke i denne finde vi som i St. Knud Hvælvingsribberne forberedte fra Grunden af. Det bliver altsaa et stort Spørgsmaal, om en saadan Udvikling af Pille- og Ribbeprofiler, som den, der gaar igjennem hele St. Knud, overhovedet kan tænkes mulig i Nordtydskland, endsige i Danmark mellem Aar 1247 og 1286, da Gisico bliver Biskop.

Dog hvad enten Murstenskirken er planlagt og begyndt 1247 eller først under Gisico, vilde det være i højeste Grad besynderligt og i Strid med Tidens Bygningsskik, om den skulde være tænkt uden en Korsfløj og ikke beregnet paa en rund eller manglekantet Chorslutning. Den var jo dog ikke bestemt for Cisterciensere eller andre Munke, hvis Regler paabød en særlig Tarvelighed. Korsfløjen kastes først bort i Tiggermunke- og Kjøbstadskirkerne i det 14de Aarhundrede, og selv i den udpræget gothiske Stil beholdes de manglekantede Chorslutninger indtil de seneste Tider. Pastor Helms indrømmer da ogsaa i sit Tillæg, at af stilistiske Grunde kan den eksisterende St. Knud ikke være begyndt mange Aar før 1300.

¹⁾ Se Adler: *Bachstein Bauwerke des P. St. II*, tav. LXVII—IX og *Zeitschrift für Bauwesen IV*, 11—17 og Text 66—76.

Efter disse indledende Bemærkninger tage vi altsaa Hoveddokumentet, Kirken, for og finde da, som jeg har sagt, Plan og Orden i alle Profiler i de 5 første Fag mod Vest¹⁾. Disse have en Kæmpfer eller Impost under Buerne mellem Hovedskibet og Sideskibene²⁾, hvilken mangler i hele den østlige Del af Kirken, hvad næppe vilde være Tilfældet, dersom den østlige Del var den ældste, thi Kæmpferens Anbringelse taler for en højere Alder end dens Udeladelse. De 5 vestligste Fag have under alle Hovedskibets Hvælvinger smukke Kapitæler af brændt Ler undtagen paa de næstsidste Piller mod Vest, k og k', som af en eller anden Grund have faaet Stukkapitæler fra en sen Tid. Disse Kapitæler tyde paa, at Gisicos Hovedskibs Indhvælvning er begyndt fra Øst og maaske ikke sluttet før midt i det 14de Aarhundrede. I den østlige Del af Kirken findes i Stedet for Kapitæler kun raa Klodser.

Jeg har sagt og jeg hævder fremdeles, at alle Profilerne i Kirkens Østende, som afvige fra Vestendens Normalprofiler, ere Forvanskninger af disse.

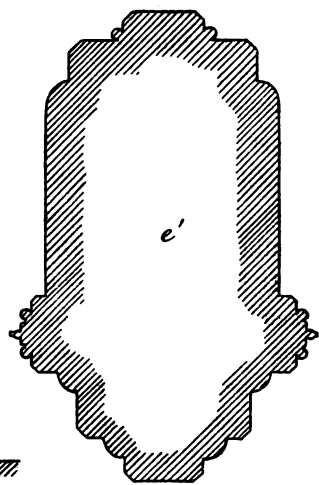
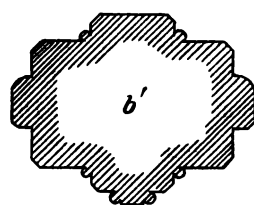
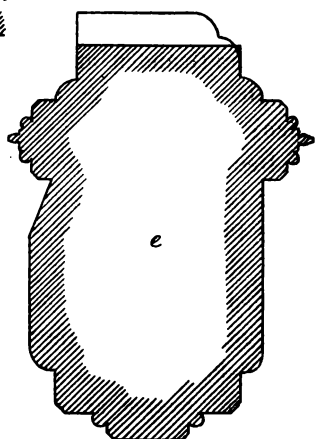
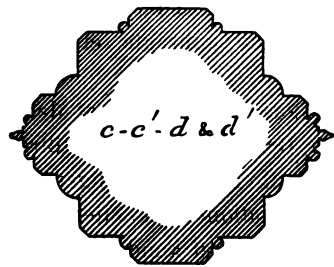
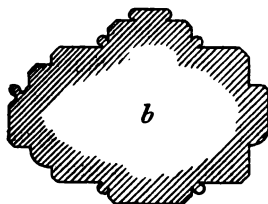
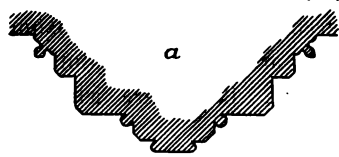
Hidtil har heller Ingen kunnet opstille andre, ældre Normalprofiler for Chorets Vedkommende. Man har kun formodet en vis Vaklen i Formgivningen der, hvor jeg ser en tilfældig Mangel paa Formsten³⁾.

¹⁾ Se Høyens Skrifter, II Bind, S. 96 og 115. For at min Paastands Rigtighed kan kontrolleres, vedføj jeg Gnudtzmanns Profilopmaalingen. De vedføjede Bogstaver svare til Pillernes Betegnelse hos Høyen II, S. 84 og Planen paa S. 642.

²⁾ Se Høyen II, S. 87.

³⁾ Ved Restaurationen viste det sig (se Høyen, II, S. 111), at man i Stedet for Halvpiller paa Chorets Ydermure havde i disse muret lodrette Render, som senere vare blevne udfyldte med de tilsigtede Formsten uden nogetsomhelst Forbandt med Murene. Er denne Omstændighed ikke et tilstrækkeligt Bevis for Mangel paa Formsten, da Choret bygdes? Ved Triforiums- og Vinduesbuerne, som ikke kunde sættes i bagefter, maatte man med Murhammeren skaffe en Erstatning for de Formsten, som ikke fandtes.

Pilleprofilen

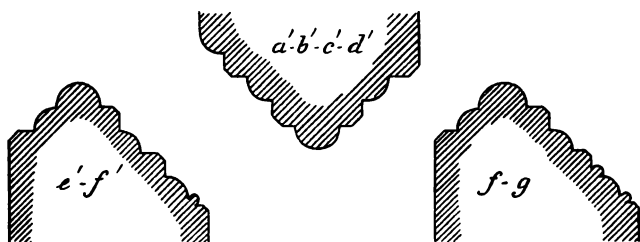
Hvælvingsribberne forberedes i Choret saavel som i Kirken fra Grunden af, og dette arkitektoniske Motiv kan, som Dr. Helms har indrømmet, ikke være ældre end Gisicos Tid.

Den Skjævhed, som findes i Bygningens Anlæg, kommer af, at Choret ligger en halv Sten for langt mod Nord (se S. 642 Pille e). Man har villet forbinde dette med Kirken ved et Mellemparti, som altsaa maa være det Sidstbyggede. Skjævheden kan neppe forklares uden ved, at noget Ældre har ligget her og hindret Murerne i at faa Flugten igjennem. Dette Mellemparti er, som mine Tilhørere kunne se ude fra Gaden, bygget af mere blakkede Sten end Vestpartiet; men de samme blakkede Sten findes i Choret. Dette er udvendigt prydet med et Kløverbaand, som ikke fandtes paa Kirken, før Etatsraad Herholdt anbragte et saadant over den vestlige Hoveddør.

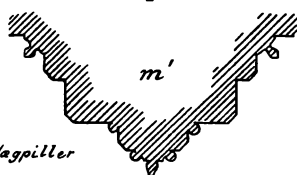
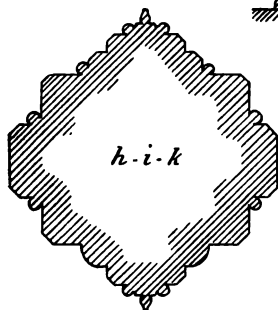
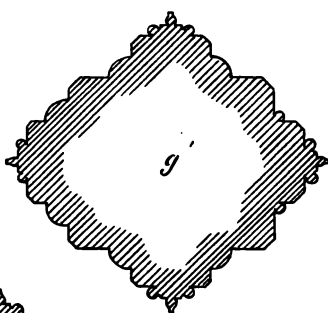
Hvad jeg saaledes i mit Tillæg anførte om, at Mellem-partiet maatte være yngre, har Dr. Helms maattet tiltræde, ja han godtgjorde endog (Høyen II, S. 475) yderligere Rigtigheden heraf ved under Restaurationen at eftervise, at man endnu øst og vest for Mellempartiet kunde se Hullerne til de Søm, som holdt Flugtsnorene, da man murede dette.

Den gamle Forestilling om en fra Øst til Vest gradvis fremskridende Opførelse kan da, som ogsaa af Helms indrømmet, ikke fastholdes, Spørgsmaalet bliver kun, hvad er ældst Chor eller Kirke? Dr. Helms var endnu i 1874 tilbøjelig til at holde paa Chorets højere Alder og det væsentlig af følgende Grunde:

1) fordi Chorets Sideskibes Ydermure ere tykkere end Kirkens og Triforiumsbuerne sværere. Lignende Profiler findes i Vestpartiets sydlige Sideskibs Vinduer, og, da Helms begge Steder troede at se ikke blot en tilfældig Mangel paa Formsten men en Stilforskjel, maatte han af denne Grund anse Choret og det sydlige Sideskibs vestlige Ende for ældre end alt Andet.

Triforiebuerne

De vestlige Vagpiller

De tykkere Mure i Choret motiveres dog ret godt ved, at Ydermurene her skulde være højere end ellers. Stilforskjellen lader sig kun godtgjøre ved at paavise ældre og sværere Normalprofiler i Choret.

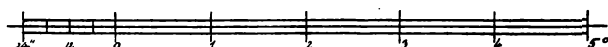
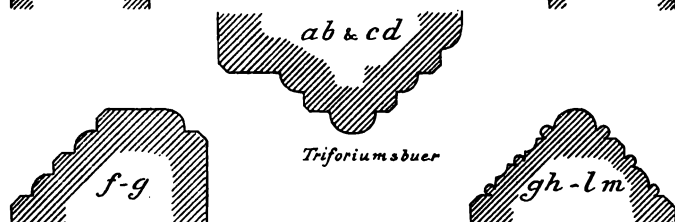
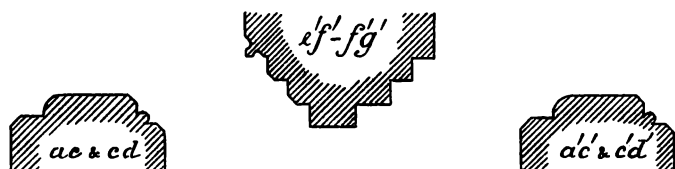
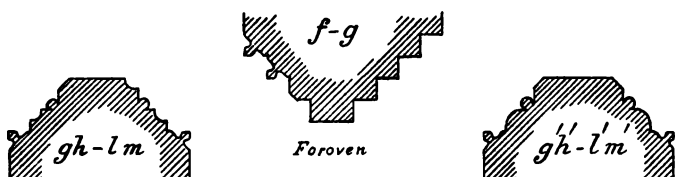
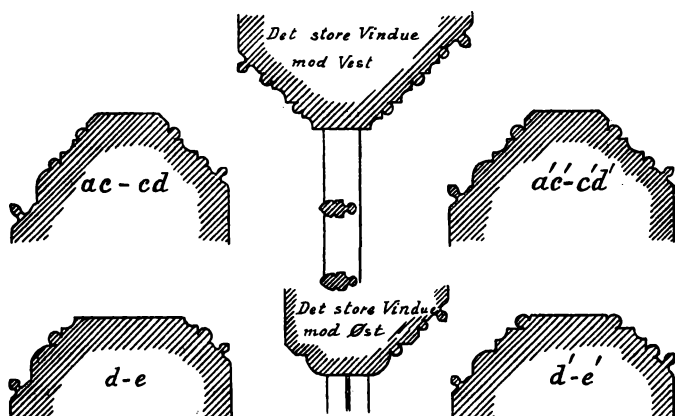
2) fordi det Vakilende og Uregelmæssige i Chorets Overhvælving navnlig i sammes vestligste Fag, i Modsætning til Kirkens regelmæssige Hvælvingsinddeling, efter hans Mening tydede paa, om ikke, som af Høyen antaget, et oprindeligt Trætag, saa dog en højere Alder, idet man, hvis Vestpartiets regelmæssige Hvælvingsinddeling var fastslaaet, inden man byggede Choret, rimeligvis vilde have fastholdt denne i Choret.

Men den uregelmæssige Hvælvingsinddeling staar i Forbindelse med Mellempartiet, og, da dette er yngre, lader der sig ikke heraf Noget slutte om Chorets og Kirkens gjensidige Alder.

3) fordi, hvad Dr. Helms lagde særlig Vægt paa, der oprindeligt har været tiltænkt eller givet Chorets Sideskibes Tage en mindre Rejsning end Kirkens Sideskibes Tage. Dette skulde efter Dr. Helms Mening kun kunne forklares ved, at Choret har været ældst, og, at man har givet dets Sideskibes Tage højere Rejsning, da de bleve forbundne med Kirkens Sideskibes Tage.

Forandringen forklares imidlertid nok saa godt ved Antagelsen om en forsvunden Korsarm. Saa længe denne stod, var der ingen Nødvendighed for, at Sideskibenes Tage skulde flugte, men denne kom, da Korsfløjens Ombygning rimeligvis af økonomiske Grunde blev opgivet. Det kunde da blive nødvendigt at forandre Sideskibenes Tage i Choret, skjøndt de vare senere end Kirkens.

Disse vare, som sagt, Dr. Helms' Indvendinger. Det forekommer mig, at de med Lethed kunne imødegaas. Jeg har ogsaa Grund til at tro, at den fortræffelige Forsker ikke er tilbøjelig til at fastholde dem, men derimod til at gaa over til min Antagelse: at naar vi holde os til Hoveddokumentet, Kirken, forklares dennes nuværende Tilstand

og Udseende bedst ved at forudsætte, at den har afløst en Kvaderstenskirke med Korsarm, at Gisico har planlagt denne Ombygning i alt Fald for Kirkens Vedkommende, og, at begge Sideskibene med Indskriften i det Væsentlige have staaet opførte, da han døde i Aaret 1300¹⁾).

Atter her gaar Syn for Sagn. Stiftsprovst Damgaard har med en Skarpsindighed, som man ikke kan andet end beundre, ved en Artikel i Ny kirkehist. Saml. VI, 795—820 meget væsentligt forbedret den Paludan-Müllerske Tydning af Indskriften. Længere end Damgaard tør man neppe haabe at komme i Sammenhæng og Tydelighed.

Jeg anser det efter hans Undersøgelser for hævet over enhver Tvivl, at vi ikke have at gjøre med 2 Brudstykker af Indskrifter fra forskjellig Tid, men med en sammenhængende Indskrift, af hvilken vel en enkelt Linje kan være problematisk, men hvis Mening og Hensigt i det Hele er ganske tydelig. Den er begyndt paa Nordsiden i større Format, men, da der paa Sydsiden ikke blev Plads til Resten, har man her gjort Formatet mindre og sat to Linjer i Stedet for en. Saadan hjalp man sig ofte i Middelalderen; desuden kunde Indskriftens 2 Dele jo kun ses hver for sig.

Indskriften har det Mærkelige ved sig, at den nævner Gisico som Bygherre og dog maa antages at være sat op Aaret efter hans Død, nemlig 1301, som angivet. Dette kan næppe forklares anderledes, end at begge Sideskibenes Ydermure i det nævnte Aar have staaet opførte til deres fulde Højde, og enten maa da Gisico selv have begyndt at sætte Indskriften paa den nordre Side, eller hans Munke have, som Damgaard antyder (Ny kirkehist. Saml. VI, 807), paa Kirken villet sætte ham en lignende Mindeskrift, som den han har faaet i Bisperækken i Hamsforts Krønike (S. R. D. VII, 226). Derimod turde det være et Spørgsmaal, hvor

¹⁾ Dr. Helms, som overværede Mødet, gav her sit Samtykke tilkjende ved et lydeligt Ja.

langt Midtskib, Hvælvinger, Taget o. s. v. til den Tid vare avancerede. 1305 skjænkes der Aflad til dem, som hjalp Knudsbrødrene med at bygge deres Kirke, som var brændt; men om hermed skal forstaas en partiel Brand (af Chortaget?) eller Branden 1247, er tvivlsomt (S. R. D. I, 296). 1345 er Kirken endnu ikke færdig (S. R. D. I, 306); 1357 samles der til et S. Benedikts Kapel. Om dettes Beliggenhed Mere senere.

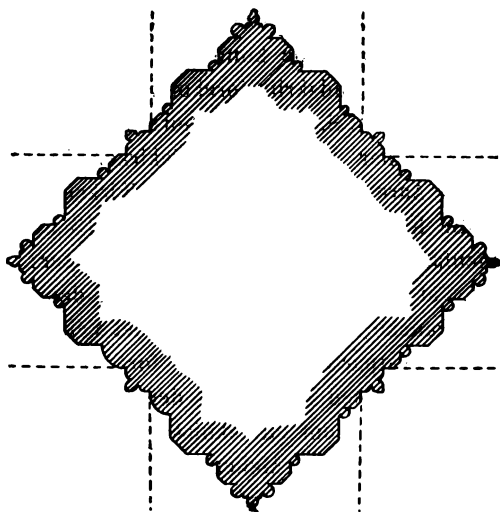
At antage, at Indskriften skulde hentyde til nogen anden Del af Kirken end den, paa hvilken den er anbragt, forekommer mig ganske utilstedeligt. Vestpartiets Former ere ikke senere, end at de kunne tænkes udførte ved Aar 1300. En lignende Indskrift forekommer, som Helms har paavist, paa Choret af S. Jacob i Thorn fra Aaret 1309, og lignende Pilleprofiler træffes i Mariekirken i Treptow an der Rega fra Aaret 1303 og i Nicolaikirken i Stralsund fra 1311. (Se Kuglers kleine Schriften I, 713 og 727).

Sammenfatte vi alle disse Kjendsgjerninger: 1) Umuligheden af, at der kan være begyndt paa den nuværende Bygning før ganske kort før 1300, 2) det Velovervejede og Konsekvente i Vestpartiet, som taler for, at det er udført af en indkaldt fremmed Mester, 3) den forskellige Kvalitet af de anvendte Sten, som en teknisk Undersøgelse opdager og som knytter Choret til Mellempartiet: det Sidstudførte, 4) Chorets skjødesløse Udførelse i Efterligning af Kirken, 5) Forekomsten af Kløverbaandet paa Choret, ikke paa Kirken — hvilke Kjendsgjerninger alle fremgaa af en fordomsfri Undersøgelse af Hoveddokumentet: Bygningen, vil man vanskeligt kunne vægre sig ved at indrømme, at Vestpartiet er ældst, Østpartiet senere, Mellempartiet senest. Dettes Skjævhed, de mangelfulde Nivellements mellem Kirke og Chor, den senere foretagne Forhøjelse af Chorets Sideskibes Tage — Alt tyder paa, at Chor og Kirke engang have været adskilte af en ældre, senere bortfalden Korsfløj.

Men, vil man sige, Høyen og Helms have begge antydnet en anden Forklaring af Chorets og Mellempartiets Uregel-

mæssigheder, nemlig den, at disse skulde skyldes et paatænkt eller maaske endog et opført, men senere nedstyrtet Centraltaarn med tilhørende Korsfløj, samt et senere af Hvælvinger afløst Træloft. Lader denne Forklaring sig ikke høre? Jeg tror det ikke.

For det første er den jo nøje knyttet til Antagelsen om en fra Øst til Vest gradvis fremskridende Opførelse, hvilken har vist sig uholdbar, for det andet ere Centraltaarne saa at sige ukjendte i Danmark som i Nordtydskland.

Vort eneste Centraltaarn findes, som bekjendt, i Ringsted og viser sig at være en sen Tilbygning fra 1475 paa den gamle Klosterkirke, hvilken denne neppe formaar at bære. For det tredje maa Hjørnepillerne, særlig naar det gjælder et Taarn, men ogsaa naar det gjælder en Korsfløj, forstærkes og vilde i St. Knud faa en Plan som vist i hosstaaende Figur, for at alle Gjord- og Krydsbuer skulde kunne faa Plads. Saadanne svære Piller vilde ikke gaa til Grunde ved en Nedstyrtning, og om en saadan have vi jo slet ingen historisk Efterretning, skjøndt den særligt egnede sig til

at mindes ved en Krønikeskrivers Pen. Endelig giver for det fjerde Hypotesen, om et for den eksisterende Kirke planlagt Centraltaarn eller om en Korsfløj til samme, ingen rimelig eller udtømmende Forklaring af Uregelmæssighederne.

Dette vilde tildels kunne siges om det formodede Trætag, og saa meget sandt er der jo i denne Antagelse, at Choret utvivlsomt, før det blev hvælvet ind, har haft et Trætag, nemlig det, der skulde beskytte Hvælvingerne. Dette maatte rejses, før hine bleve slaaede, og vilde være mere uafhængigt af Vinduesinddelingen. Men et Træ-Loft, som det, vi træffe i adskillige engelske Domkirker, er aldeles uforeneligt med St. Knuds Bue- og Pilleprofiler, som fra Grunden af ere beregnede paa Hvælvinger.

I anden Udgave af Odense Bys Historie (S. 40 Anm.) har Engelstoft givet et Forsøg af Arkitekt Lendorf, Herholdts Konduktør, paa at gjøre Rede for Chorets successive Tilblivelse. Dette Forsøg fjerner sig imidlertid ganske fra Høyens Tankegang, før saa vidt det forudsætter, at Begyndelsesstadierne kunne have været tænkte som Endestadier. Det Bjælkelag, om hvilket en Række Bomhuller i Choret melde, maa enten have udgjort en Del af det indvendige Stillads, fra hvilket Choret skulde hvælvles, eller et provisorisk Loft, for at Choret kunde tages i Brug, inden det blev hvælvet.

Men kan da min Antagelse, at Choret er bygget til en Korsfløj, der var levnet af den ældre Kvaderstenskirke, forklare Uregelmæssighederne, og støttes den ved historiske Vidnesbyrd om Byggearbejder efter Gisicos Tid?

Jeg har allerede nævnt de Efterretninger, vi have om Indsamlinger til Kirkens Bygning i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og omtalt det som sandsynligt, at Gisicos Vestparti eller Kirke kun har været halvfærdig ved Aar 1300. Kapitælerne paa Pillerne k og k' tyde, som Helms har bemærket, paa, at de vestligste og sidste Hvælvinger i Højkirken maaske ikke ere slaaede før midt i det 14de Aarhundrede.

1365 tales der om en ny Brand, og man begynder atter hos Stiftets Præster Indsamlingen af den Skat, Cathedralicum, som altid nærmest synes at have været bestemt til Kirkens Bygning. Denne Skat opkræves indtil 1395, men vi høre Intet om Byggeri ved St. Knud, derimod synes den at være flydt i Bispens egen Kasse, thi da den ophæves af Dronning Margrethe i Aaret 1395, sker det ved, at hun skjænker, ikke Kirken, men Bispen Vederlag i Kærstrup Gaard og Gods paa Taasinge.

1439 faar imidlertid Biskop Navne de fyenske Præster til atter at betale denne, for dem meget byrdefulde, Afgift, som saa vedbliver lige til Reformationen. Der maa da vel have været en tvingende Nødvendighed for betydelige Byggearbejder. Om Prioren Jacob Gjød hedder det 1447 (S. R. D. VII, 235), at han lagde Vægt paa at faae Kirken bygget; om Mogens Krafse, som blev Biskop 1460, siger Langebek (D. Mag. II, 12): at han dels paa egen Bekostning og dels ved Hjælp af Prior Matthies i St. Knuds Kloster omtrent ved Aar 1464 lod saavel bemeldte Kloster pryde med nogen ny Bygning, som St. Knuds Kirke pryde med et nyt Pulpitur. Samtidigt byggede han et Kapel ved St. Knuds Kirke, der indviedes til den hellige Trefoldighed, Vor Frue, St. Bendt og St. Knud, ved hvilket han indstiftede et Vikarie, og i hvilket han indrettede sin Begravelse.

Hvor laa dette Kapel? Engelstoft antager paa Kirkens Sydside, hvor nu Consistoriet er (Odense Bys Historie, S. 37), A. D. Jørgensen paa Nordsiden (Aarbøger for nord. Oldk. 2 R. II, 168). Damgaard har sluttet sig hertil i sin sidste Udtalelse (Kirkehist. Saml. 3, VI, 119). Det kunde være fristende at søge det mod Øst i den selvstændige Chorbygning, thi ingen Vielse vilde jo passe bedre for Hovedalteret i St. Knud end den, Mogens Krafse giver Alteret i det af ham stiftede Kapel. Men hertil ere vi dog neppe berettigede. Hvor meget der kan være tumlet om med Kirkens Østende, har man dog neppe tabt Bevidstheden om Choret og Chorets Plads; Mogens Krafse vilde vel heller

ikke stifte et Vicarie ved Højalteret, og Kapellet kaldes i samtidige Dokumenter St. Knuds Kapel, for hvis Alter der daglig læstes Messe (D. Mag. II, 20 og 71). Vielsen af Mogens Krafsses Alter, som gjælder Bispekirkens Hovedhelgene, opfordrer dog til Overvejelse af de ældre og de yngre Alters sandsynlige Plads. Der er jo i saa Henseende stor Forskjel paa den ældre og den yngre Middelalder, idet man i hin begynder med et Hovedalter, i Regelen viet til Treenigheden, den hellige Jomfru, eller begge. Paa hver Side af dette komme saa Sidealtrene efter Helgenernes Rang, i Regelen langs Østsiden af Korsfløjen. I den sene Middelalder anbringes Altrene overalt, hvor der kan skaffes Plads til dem. Altsaa kunne vi i den ældste St. Knuds Kirke tænke os nord for Højalteret St. Albani Alter, syd for Højalteret St. Knuds; var der 5 Altare, kunne vi yderligere tænke os St. Osvalds eller St. Laurentius's og Benedikts længst mod Nord og Syd. Og virkelig høre vi, at St. Knuds gamle Alter, foran hvilket der læstes Messe efter Confederationen med Evesham og Lund, lige til Christen Poulsens Tid, stod ved det søndre Sideskibs østlige Ende.

St. Albani Alter vilde altsaa nærmest være at søge i det nordre Sideskibs østlige Ende. Men her møder os den Mærkelighed, at medens Kirken endnu i Valdemarstiden er viet Jfr. Maria, St. Alban og St. Knud, er i den senere Middelalder St. Alban ombyttet med St. Benedikt, og efter Mogens Krafsses Stiftelsesdokument kan dette ikke være Knud den Helliges Broder, men maa være Benedikt af Nursia, thi ellers vilde Benedikt ikke være nævnt før Knud. St. Albans Skrin eller hvad Andet, hans Dyrkelse særlig har været knyttet til, maa vel altsaa paa et eller andet Tidspunkt i Stridighederne mellem Knudsbrødrene og Albanerne være bleven udleveret til disse. Hvor og naar dette kan være sket, er ikke historisk oplyst; men er det ikke berettiget at gjætte paa 1357, da der sker en Indsamling til Fordel for St. Benedikts Kapel? Hvis saa, da bliver det jo et stort Spørgsmaal, om Benedikts Kapel, som

kun findes nævnt denne ene Gang, skal søges, som Damgaard har villet det, paa Kirkens Nord- eller Sydside.

Af Kirkens nyere Altere, hvis Tid og Sted kunne bestemmes, maa mærkes St. Knuds nye Alter nord for Chørdøren, stiftet 1408 af Biskop Johannes Ovesen til en Sjælemesse for Dronning Margrethe, med St. Knuds Billede over samme, og St. Annæ Alter sønden for Chordøren, ved hvilken Dekanen Claus Andersen Ulfeldt 1482 havde stiftet en daglig Messe.

Jeg anfører disse Altre, deres Plads og Tid, fordi vi ellers næsten Intet vide om Maaden, paa hvilken Hellig Knuds Skrin eller andre Helgenlevninger vare anbragte. Ælnoth siger ikke, at Knuds Skrin var anbragt paa Højalteret, men kun i eller paa et prægtigt Alter¹⁾. Af Dronning Christines Regnskab ses dog, at det ved højtidelige Lejligheder bares i Procession. Om Skrinet er fundet ved Chorgulvets Sænkning i Højalteret eller i et Alter i Krypten, som Worm nærmest synes at antyde, eller i et Alter i et Kapel paa Kirkens Sydside, som Bircherod beretter, kan der tvistes om til Dommedag; maaske kunne, som A. D. Jørgensen mener, begge Angivelser forliges ved at antage, at der er fundet et Skrin begge Steder. Dog med Hensyn til Skrinenes Anbringelse i den catholske Tid blive vi ikke klogere af Fundberetningerne. Flytninger kunne være foregaaede allerede inden Reformationen. I Tillægget til Danske Atlas (VI, 586—7) anfører Hofman, uvist fra hvilken Kilde, at »efterat St. Knuds Skrin ved Canonisationen var sat paa Alteret i St. Knuds Kirke, blev Almuens Tilløb saa stort, at de ej kunde komme til Alteret, og han blev derfor nedsat udi et Alter i Kapellet ved Kirken, hvorfra han

¹⁾ Colestis thesauri pretiosus locus reconditur, et, omnibus ejus patrociniis requirentibus mensa vitalis convivii spectanda supponitur. S. R. D. III, 388—89. Det er Langebek, som har foreslaaet Textens supponitur rettet til superponitur. Sammenlign dog hermed Resen (Danske Atlas II, 178) om Knud Lavards Reliquier i Ringsted: Ossa Divi hujus ipsi altari B. Virginis Mariæ inserta.

kunde udtages, naar dem syntes, at det var fornødent«. Hvis nogetsomhelst Paalideligt ligger til Grund for denne sene Efterretning, vilde den tyde paa, at Mogens Krafse har flyttet Helgenskrinet ind i det af ham byggede Kapel. I al denne Usikkerhed er Efterretningen om, at St. Knuds gamle Alter stod i den østre Ende af det søndre Sideskib, et forholdsvis fast Punkt. Dog maa vi atter her spørge, om dette Alter stod i Niveau med Kryptens eller med Chorets Gulv? Saa vidt mig bekendt, blev der ikke ved Restaurationen i 1874 fundet Spor af, at Krypten havde haft Hvælvinger i Sideskibene, men heller ikke af Trapper, som fra Kirken kunne have ført ned i Krypten. De mulige Rester af disse kunne dog være forsvundne ved senere Gravkjælderens Indretning.

I Modsætning til det meget Gaadefulde ved Kryptens Anlæg i den oprindelige og den nuværende St. Knud, samt med Hensyn til dens Benyttelse til forskellige Tider, staar efter min Mening den lille Døraabning i Mellempartiets nordre Væg i Hovedskibet, fra hvilken en smal omtrent 6 Al. lang Trappe har ført op under nordre Sideskibs Tag. Denne Dør maa være samtidig med Mellempartiet, thi man vilde sikkert ikke, efterat dette engang var opført, indlade sig paa at udbryde en Trappe af denne Længde paalangs gjennem Muren. Den er kun lidt over en Alen bred og vilde altsaa umuligt kunne have gjort Tjeneste ved Processioner over Sideskibenes Hvælvinger, derimod kan den have været bestemt for den eller de Chordrenge, der skulde ringe en mindre over Vestgavlen anbragt Klokke eller Klokker, som tænktes anbragte i det projekterede Taarn paa Nord-siden af Kirken. Til Spiret paa Grændsen mellem Chor og Kirke eller en Klokke i samme kunde man derimod neppe komme fra Tagrummet over nordre Sideskib.

Tilstedeværelsen af denne Døraabning synes mig vanskeligt at kunne forklares uden i Forbindelse med Mogens Krafses Sangchor, men dette maa da, eftersom Chorskille-rummet ved Restavrationen viste sig at have gaaet fra

Pille e til e', have været baaret af en Arkade foran dette, og under denne har St. Knuds nye Alter og St. Annæ Alter staaet.

Det forekommer mig, at disse Omstændigheder tilsammentagne gjøre det sandsynligt, at Mellempartiet maa henføres til Mogens Krafsses Tid. Jeg er ogsaa tilbøjelig til, med Rigsarkivaren, at søge hans Knuds Kapel i det større og anseligere Kapel paa Kirkens Nordside.

Der mangler altsaa ikke historiske Efterretninger om betydelige Byggearbejder ved St. Knuds Kirke fra Midten af det 15de Aarhundrede til dets Slutning. Ja! der er jo endog i 1499, altsaa flere Aar efter at Knudsbrødrene atter havde taget Kirken i Besiddelse, Tale om en ny Indvielse med stor Pragt (S. R. D. VII, 238). Alle disse Efterretninger maa de, som antage Choret for ældre end Kirken, lade ligge uforklarede. Derimod forklares Uregelmæssighederne i Chor og Mellemparti temmelig let ved at følge min Antagelse. Om det oprindelige Choranlæg har havt den af mig paa Planen Side 642 med punkterede Linier angivne Form, om det har strakt sig længere mod Øst, om det har havt 1, 3 eller 5 Apsider, vil maaske aldrig kunne oplyses, men er ogsaa uden Betydning med Hensyn til Hovedspørgsmaalet. Den nuværende Krypts Tilblivelse skyldes sandsynligvis, at der fandtes en i den ældre Kirke; den har neppe savnet Adgang fra Kirken, selv om der tillige var en eller flere Døre til det Fri. I Krypten fandt man, da den restaureredes, at der til alle Pille- og Bueprofiler i Midtskibet var anvendt Sten af det samme røde Ler og af de samme Former, som i Vestpartiet, men til alle Mure almindelige Mursten af det blakkede, undertiden gule Ler, som gaar igjennem Øst- og Mellempartiet. Der synes altsaa fra Gisicos Tid at have været en lille Beholdning af Formsten; da denne slap op, lod man, hvor det gik an, lodrette Render staae til senere Udfyldning, eller man tildannede Sten, saa godt det lod sig gjøre, med Hammeren under Arbejdet. Paa Kapitæler under Høj-

kirkens Hvælvinger blev der ikke tænkt. Chorets Inddeling forberedes allerede i Krypten; der skulde være først et Dobbeltfag, saa et almindeligt Fag, og endelig, da der ikke var Plads til Mere, et smalt Fag, hvis Hvælving, naar den regelmæssige Inddeling skulde bevares, maatte trækkes ind over Mellempartiet. Dette tænkte man ikke paa, da Høj-kirkens Mure opførtes, og satte derfor Vinduerne i Høj-kirken lodret over de smalle Arkader, skjøndt de burde have været trukne længere mod Vest, for at komme midt i Hvælvingsfaget. Pillerne i Dobbeltfaget vare smalere end de tilsvarende Piller i Krypten. Hensigten hermed synes at have været, at aabne Højchoret saa meget som muligt ud mod Sidechorene og omvendt. Noget lignende kan ses i romanske Kirker, f. Ex. i Königsutter.

Men nu Mellempartiet? Har man ikke lige saa vel, da man opførte Choret, som i Gisicos Tid havt til Hensigt at forberede en Korsfløj, men senere opgivet dette? Hvad Gisico angaar, da var han, hvilke hans Hensigter end have været, efter min Antagelse ved den bestaaende Kvaderstens Korsfløj forhindret i at lægge dem for Dagen; thi dennes indre Hjørnepiller, som maatte bevares, forhindrede ham i at anlægge nye Hjørnepiller. Vilde han altsaa bygge sine Skibe af Mursten og ikke lade Buerne mellem Hovedskibet og Sideskibene støtte paa skrøbeligt Murværk, maaske af Kildekalk, var han nødt til at stille en Pille klods op ad den gamle Hjørnepille og lade det blive Efterkommernes Sag, om de enten vilde gjøre Kirken et Fag længere og anlægge helt nye Hjørnepiller, eller brede de østlige Piller i Vestpartiet ved Tilføjninger, der gjorde dem skikkede til at blive Hjørnepiller.

Hvad Choret og Mellempartiet angaar, da er der heller ikke her Spor af nogen Forberedelse til en Korsfløj. Det viser sig, at vi have med en Bygmester at gjøre, som, da han skal føje et Chor til Vestpartiet, ikke, som mange andre af hans Samtidige vilde have gjort, kom med helt nye Ideer, der vare fremme i Tiden, men som holdt sig

til, hvad Gisicos Bygmester for lang Tid siden havde givet, og kopierede dette paa en klodset og ubehjælpssom Maade. Naar vi se paa Gisicos Vestparti, da undres vi unægtelig over, at finde Triforier ved Aar 1300 gennemførte i fuldt udviklet Gothik. Den eneste Maade, vi kunne forklare dette Særsyn paa, er maaske den, at erindre, at Kirken baade skulde ombygges og tillige forbindes med det bestaaende Chor og Korsfløjen. Man lempet sig efter denne Opgave og bevarer de historisk givne Triforier, men gjør dem spidsbuede. Chorets og Mellempartiets Bygmester, som maaske var en Hjemmefødning, kopierer Gisicos Kirke og gennemfører altsaa Triforierne, tvertimod hvad der var brugeligt i de romanske Kirker, ogsaa i Choret, og da han ikke kan hitte paa, hvordan han med disse skal faa Choret afsluttet polygonalt, véd han ikke bedre, end at repetere Vestgavlen ogsaa mod Øst i en firkantet Afslutning; men da han vil spare paa Sten, særligt maaske paa Formsten, profileres det lange Vindue kun udadtil fuldstændigt — Efterligneren røber sig kun altfor tydeligt.

En Korsfløj er altsaa ikke forberedt, ja neppe paa-tænkt i det 15de Aarhundrede, derimod vel et Taarn, som vilde være kommet til at staa over det nordre Sideskibs syvende Fag. Kun paa et Taarn kunne Fortandingerne paa Højkirkens nordre Side have været myntede.

Hermed kunde jeg slutte og maatte da kun bede dem af mine Tilhørere, som ikke ere Fagmænd, om Tilgivelse, hvis min Udvikling af og til er forekommet dem noget bred, ja end ikke altid fri for Gjentagelser. Jeg har ikke kunnet nøjes med Antydninger, hvis de skulde forstaa de kunstneriske og tekniske Grunde, paa hvilke min Antagelse er bygget.

Imidlertid er, det indrømmer jeg, denne min lange Tale spildt, hvis Dr. Henry Petersen har Ret i sin Antagelse om, at St. Knuds Kirke ikke ligger paa den af ham begyndte Kirkes Plads, men at denne sidste skulde være den i 1558 helt nedbrudte St. Alban, og hin en hel ny Klosterkirke

fra Slutningen af det 13de Aarhundrede eller senere. Thi vel lod det sig tænke, at en saadan ny Kirke paa en ny Plads kunde være begyndt fra Vest — sandsynligt er det ikke, — men af hvilken Grund skulde da Mellempartiet, som det faktisk er, være det sidstbyggede? — Uregelmæssighederne vilde vedblive at være saa gaadefulde som nogensinde.

Men de i 1886 og senere foretagne Udgravninger beviser, saa vidt jeg kan se, ikke det Mindste. Dr. Petersen mente i 1886 paa Torvets sydvestlige Hjørne i Nærheden af Læseforeningens Gaard at have fundet Fundamentrester af en Kirke, som i Hovedsagen var bygget af naturlige Sten, kun med en Tilbygning af Mursten, men hvad følger heraf? Vi vidste alle, at St. Albans Fundamenter maatte søges her, men for at denne Kirke skulde være den af Knud begyndte, maatte noget Mere eftervises: enten Fundamenterne af St. Albans Trækirke nord for samme, saa at Stenkirken med Rette kunde kaldes *basilica australis*, eller i det Mindste, at de fundne Rester havde en saadan Udstrækning og Form, at de kunde passe til en 3skibet Bispekirke med Krypt; thi en saadan var den af Knud begyndte, hvorimod St. Albani Kirken ikke kan have været meget stor, da der 1541 er Tale om at benytte dens Skib til Latinskole. Vel ses paa Fugleperspektivet af Odense fra 1593 (Engelstoft l. c. tav. I) en større Bygning ved hvilken er skrevet: temp. D. Albani, qvod præ vetustate corruit (S. Albans Tempel, som er styrtet sammen af Ælde), og denne Bygning er rektangulær med Saddeltag og Vindfløje paa begge Gavle; til samme slutter sig paa Sydsiden en Halvtagsbygning, fra hvilken 3 Døre føre ud til ligesaamange Haver eller Folde. Men denne Bygning har ikke mindste kirkelige Charakter, den ligner meget 2 syd for Torvet viste borgerlige Huse og gjør navnlig ved sin Størrelse Indtryk af at være et Phantasifoster. Det ser altsaa ud til, at Tegneren snarere har villet angive den Plads, paa hvilken Kirken for 35 Aar siden havde staaet, end dens Form

og Størrelse. Ved Udgravninger, der foretoges ifjor, har man vel langs Torvets nordlige Side funden Rester af en Husrække, men ellers kun Spor af Grave, saa at der kun i Torvets sydvestlige Side bliver Plads til en mindre Kirke. Om denne har været af Kvadersten, som et Kongebrev af 1558 tyder paa, beviser Intet, eller højest, at den sandsynligvis har været ældre end St. Knuds Murstenskirke; men fra 1101 til 1247 er der jo ogsaa næsten halvandet Hundrede Aar, der bliver altsaa Tid nok til at faae Trækirken afløst af en Stenkirke, inden Knuds Stenkirke afløses af en Murstenskirke. Saa vidt jeg kan skjønne, hviler Dr. Petersens Hypothese da ogsaa hidtil nok saa meget paa et Par historiske Efterretninger, som paa Resultatet af de foretagne Gravninger. Den første af hine haves fra et Stiftelsesbrev hvorved Fyrst Pribizlaws Søn Knud, Nyborgs Grundlægger, Valdemar den Stores Søstersøn, udvælger sit Gravsted i Odense Kirke foran Guds Moders Alter (Højalteret?) og anbefaler sin Sjæl til Gud og hans hellige Martyrer St. Knud og St. Alban, hvis Reliquier hvile i denne Kirke. Men dette Stiftelsesbrev beviser Intet, thi det passer lige saa godt paa St. Knuds som paa St. Albans Kirke, forudsat at Højalteret i St. Knud var indviet til Jfr. Marie, og at man i denne Kirke dengang havde, om ikke den hele St. Alban, saa dog hans Arm. Den anden historiske Efterretning haves af et Pavebrev fra 1225, i hvilket St. Knuds Kloster benævnes »Monasterium beate Marie sanctorumqve St. Kanuti et St. Albani«. Da der her vitterlig tales om Knudsbrødrenes Kloster, synes Pavebrevet snarest at maatte bevise, at Munkenes Kirke først og fremmest var viet Vor Frue, altsaa det Modsatte af, hvad Dr. Petersen har villet lægge deri.

Men disse Efterretninger maa desuden sammenholdes med et Brev fra 1141 til Provst Linus og St. Albans Sogne-mænd, ved hvilket Erik Lam giver deres Kirke fri for Knudsbrødrenes Overhøjhed, mod at disse Sidste beholdt en aarlig Indtægt af 20 Mk., der oprindelig var tillagt St. Alban. Dette Brev synes jo dog ugjendriveligt at maatte

bevise, at der i 1141 bestod baade en St. Knuds og en St. Albans Kirke, hvilken sidste dengang rimeligvis var af Træ, men inden længe kan være flyttet mod Øst og gjenopført af Sten.

Vi ere jo iøvrigt her inde paa et Spørgsmaal, som tidligere har været behandlet af C. Paludan-Müller, Vedel Simonsen, L. Helveg, Engelstoft og A. D. Jørgensen, nemlig dette: hvilken er Odense ældste Kirke, hvordan var Odense Kapitel sammensat, og hvilket var egentlig Forholdet mellem Knudsbrødrene og de saakaldte Albanere eller Marianere. C. Paludan-Müllers oprindelige Tanke, som er optaget af A. D. Jørgensen, har unægtelig meget for sig. Ifølge denne skulde den Trækirke, i hvilken Knud drøbtes, være Odense ældste og i alt Fald til 1101 eneste Kirke, viet Jfr. Marie, men paa Grund af de af Knud fra England hentede St. Albans og St. Osvalds Reliquier, som her havde fundet et midlertidigt Opholdssted, almindelig kaldet St. Albans. Af at Kirken kaldes St. Albans i Beretningerne om Knuds Drab, er man neppe berettiget til at antage, at der samtidigt maa have været en anden: Vor Frue. Provstegaardens senere Beliggenhed ved Frue Kirke beviser neppe heller Noget. Snarere kunde de mange Granitkvadre, for største Delen Sokkelsten, der findes brugte for Mursten i Frue Kirke, tale for, at den nuværende Kirke har afløst en ældre Kvadersten Kirke.

Til den ældste Frue Kirkes Betjening havde Knud den Store kaldet engelske Benediktinere, der imidlertid synes at have levet som Augustinerne efter Pave Nicolaus IIs Forskrift, ikke som Munke.

Knud den Hellige begyndte nu paa en Stenkirke syd for Trækirken, som den skulde afløse; men efter hans Død og paafølgende Canonisation vies Kirken Vor Frue, St. Alban og St. Knud, medens Erik Ejegod og Biskop Hubald, rimeligvis for at bevirke en Reform af Kapitlet, indkalde 12 Benediktinermunke fra Evesham til Stiftelse af et Kloster. Kirke og Kloster begaves rigt af Kong Niels og kaldes

Christi, Mariæ, S. Albans og St. Knuds (S. R. D. I, 271). Til Kirkens Bygning udskrives et Marieskud (Th. 149) og Knudsbrødrene faa af Erkebiskop Eskild Ret til at vælge Bisp. Det synes imidlertid, som om det ældste Præstesamfund ikke, hvad Meningen sikkert har været, har villet lade sig reformere og smelte sammen med Klosteret. For at stifte Fred maa Erik Lam da fritage det og St. Albanskirkens Sognemænd fra Knudsbrødrenes Overhøjhed. Fra denne Tid bestaar altsaa St. Albani Kirke som en selvstændig Sognekirke, og det er til denne Kirkes Chor eller Sacristi, at Valdemar den Store føres 1157, da der er sluttet Forlig mellem ham og Svend Grathe.

Linus var Provst ved St. Alban, da han 1162 valgtes til Biskop. Det synes dog, som om den Reform, han ikke vilde gaa ind paa, delvis er gennemført af hans Efterfølger Simon. Thi han knyttede vistnok en mere klosterlig Stiftelse til den af ham 1184—89 byggede Frue Kirke, der oprindeligt var en Korskirke uden Hvælvinger, ligesom han jo ogsaa grundede Nonneklosteret paa Borgen, senere i Dalum, som en Aflægger af de klosterlige Stiftelser i Byen. Efterat imidlertid Vor Frue havde faaet sine 2 særskilte Kirker, en i Odense og en i Dalum, synes Landets Skytshelgen at have trængt Bispe- og Klosterkirkens andre Patroner mere tilbage i den folkelige Bevidsthed. Selv om St. Albans Arm opbevarede her paa Dronning Christines Tid, hvad slet ikke er sikkert, synes denne Helgens Dyrkelse hovedsagelig at have været knyttet til den efter ham opkaldte Kirke. Munkene hævde sejrigt deres Bispevalgret trods Frue Provsts og den dalumske Priors gjentagne Forsøg paa at faa Del deri. Kun for en kort Tid lykkes det, som bekendt, Biskop Carl Rønnow at fordrive dem og faa Klosteret omdannet til et regelmæssigt Kapitel.

Medens St. Albans Navn næsten forsvinder fra St. Knuds Kirke i den senere Middelalder, dukker St. Benedikts Navn op først 1365, da der samles til hans Kapels Bygning, Ombygning eller Udsmykning, siden 1468 i Stiftelsesbrevet

for Mogens Krafsses Kapel, hvor det saa at sige træder i Stedet for St. Albans. Efter den Rækkefølge, i hvilken Helgene nævnes, er det, som sagt, mest sandsynligt, at Mogens Krafse har ment Benedikt af Nursia. Dette udelukker ikke, at der kan have været et Alter eller et Kapel for Hellig-Knuds Broder Benedikt, men med Sikkerhed at udpege Benedikt Kapellets Plads, det være viet til den ene eller den anden, lader sig neppe gjøre.

For at komme til en Opfattelse af St. Knuds Kirkes Historie, som den store Almenhed kan gjøre til sin, maa man høre saa vel hvad *Architekterne*, som hvad *Historikerne* og *Archæologerne* have at sige. Lad os haabe, at det ikke vil vare længe, før der i vor Litteratur kommer til at foreligge en ordentlig stor Opmaaling af St. Knud og de dermed forbundne Rester af St. Knuds Kloster. Denne maa helst være ledsaget af Opmaalinger af de andre Odense Kirker, særligt Vor Frue og Dalum, og af en mere streng videnskabelig Behandling af de til disse Bygninger sigtende Kildesteder, end det ved denne Lejlighed har staaet i min Magt at give.
